

A művész pályakezdése

Fülöp Antal Andor sugárzó képei és szelíd udvariassága: bonyolult egyszerűség. „Testvérkém” — kezdi az ismeretséget szinte minden frissen végzett főiskolással, és ugyanilyen mosolyos szokott kenyérrel visszadobni, ha követ dobták meg.

A képei, szelíd és halk csendéletei mindig kemény próbára teszik a kiállítások rendezőit, mert ritka festmény bírja kárvallás nélkül a szomszédságukat; kivilágítanak a falból, mint ahogyan a csengő zenei hang halkán szinte messzebb hallszik az érdes zörejnél. Ma, Kolozsvárt, tárgyilagosan írni róla szinte lehetetlen, ezért engedtessek meg ezt a kis könyvet* a közepén kezdeni, szokástól és illedelemtől eltérően onnan gombolyítani a művész életének fonálát, ahol az a szerzőével legelőször találkozott.

Hivatalos találkozás volt. 1953. október 16-án bekopogott a Művészeti Múzeum igazgatójához, dr. Ditrói Ervinhez, az RNK Képzőművészei Szövetsége Kolozsvári Fiókjának küldöttsége, és pedig Fülöp Antal Andor festőművész és Fuhrmann Károly ötvösművész, megbeszélendő a november elején nyíló tartományi kiállítás gyakorlati kérdéseit. A múzeum igazgatóját részint a zsűri munkája, részint a múzeum gyarapításának pillanatnyi, de halaszthatatlanul sürgős feladata tartotta lekötve, így a múzeum kezdő asszisztensét rendelte a követek mellé. „Testvérkém” kezdőszóval a muzeográfusnak tanfolyamot jelentett ez a kulisszák mögötti tevékenység, amit Fülöp Antal Andor tapasztalt irányításával végzett. Pontosan, az előre el nem tervezhető munka természetéhez képest meglepő egyenletesen osztotta be az ütemét, s ami a legcsodálnivalóbb volt: a többnyire összeférhetetlen, egocentrikus művészkollégákkal úgy tudott bánni, mosolyogva, kedves udvariassággal, hogy kikerült minden koccanást, pedig határozottan betartotta a szabályokat. Fuhrmann végezte a zsűri melletti titkári munkát — ezt is élvezet volt végigasszisztálni —, majd a kimutatásokat, betűrendes név- és címjegyzéket, ami a katalógus alapjául is szolgált, ismét Fülöp Antal Andor rendszerezése és segítségével öntötte formába, talán még gépbe is diktálta.

Ez a kiállítás tárgyilagosan visszatekintve is esemény volt: 1951-ben jött létre mind a Képzőművészek Szövetsége, mind a Művészeti Múzeum. A Szövetség Kolozsvári Fiókjának ez volt az első nagy, tartományközi kiállítása, a Múzeum pedig előző évben nyílt meg a Redut épületében. A nyitást megelőző munkálatokban számos művész — közöttük Fülöp Antal Andor is — nyújtott önkéntes segítséget. Számára lelki szükséglet volt a társadalmi munka, bár mindig a háttérben szerénykedett; a köznek hasznára lenni a közösséghez való kötődést jelentett, s annál fontosabb volt, mert gyenge egészsége már fiatal kora óta sohasem engedte meg a rendszeres egésznapos lekööttséget, sőt, a festésben is annyira gátolta súlyos szembaja, hogy évi két-három képnél többet ritkán festett.

Ez alkalommal kétszeres értékén becsülhetjük a kiállítás előkészületében való közreműködését, mivel a képei „formalizmus” bűne miatt már évek óta megrovásban részesültek, s most sem bocsátotta falra őket az utózsűrizés, „helyszűke” miatt.

Fülöp Antal Andor az ez ember, aki tervszerűen és kötelező módon csak a jót és szépet hajlandó tudomásul venni a világból, lehetőleg kikerül minden piszkot és durvaságot, ha pedig akarata ellenére tanúja volt, igyekszik azonnal elfelejteni. Jóllehet elfelejtenie sohasem sikerül, de úgy eltemeti, magába zárja, hogy harapófogóval se lehessen belőle kihúzni. Találón jellemezte Abodi Nagy Béla, gyűjteményes kiállítása alkalmával, cikkének tömör címével is: *A csúf tagadása* (Utunk, 1969. június 13.). Még jobban ráhibázott Fodor Sándor a *Hegyí Beszéd* szavaival: „Boldogok a tisztaszívűek” (Utunk, 1975. augusztus 1.).

1934-ben Kolozsvárt spanyolnátha-járvány dühöng, és a fiatal festő életét egyszer s mindenkorra beárnyékolja azáltal, hogy a szemén okoz súlyos szövődeményt¹. Az elmeszesedett gyulladás következtében a bal szem látását teljesen elvesztette, a jobb szem fókuszában a meszes pont, mint egy elmozdíthatatlan „bogar”, gátolja az éleslátást, lehetetlenné teszi például az olvasást. Hihetetlennek tű-

* A művész születésének hetvenedik évfordulója alkalmából, a Korunk Galériában nyíló arcképi kiállításával párhuzamosan, részleteket közlünk a megjelenés alatt levő kismonográfiából.

nik, hogy ezzel a csapással valaki festő maradjon! Fülöp Antal Andor pedig csak ezután vált igazi festővé — nem csoda folytán, hanem a hit, a művészi szenvedély és az emberi jószág igazolásául. Részbe volt ebben kezelőorvosának, dr. Fugulyán Katának is. Ő nemcsak tudásáról és lelkiismeretességéről volt híres, hanem azok közé az orvosok közé tartozott, akik már kézfogáskor bizalmat és nyugalmat keltenek a betegben. A gyógyulás, a betegség természeténél fogva, hosszú ideig tartott, így a fiatal művész körülbelül fél évig egyáltalán nem használhatta a szemét. Az első hetek kibírhatalan fájdalommal teltek el, de azután, rendre, elkezdett dolgozni a képzelet, a belső látás, valahogy úgy, mint mikor egy zenész hangtalanul kottát memorizál. Mivel anyagtalannul, gondolatban festett, ráért a látványt kikristályosítani — hússzor, százszor átrendezhette a felületet, nem fáradt el a váson, nem tömitődött a lekaptart festéktől. Kiestek az indokolatlan töltelékelemek, helyettük fel kellett erősíteni nagyon tisztán és biztosan a megmaradt fémotívumot.

A hosszú lábadozást igyekeztek az övéi könnyebbé tenni, enyhítették a szenvedését a barátok is, rendszeresen akadt közöttük felolvasó. Legjobban Tasso Marchini, a festőbarát értette meg — maga is súlyos beteg lévén —, ő ült mellette a legtöbbet, ha Kolozsvárt volt.

Fülöp Antal Andor látása még évekig nem tiszta, hármas körvonalat mutat. Tájékozott később is főleg emlékezetből festhet, mert a szabadban zavarja és fárasztja az erős fény (a szemlencsében a „bogar“ is aranybarnának látszik ilyenkor). Azért 1935 tavaszán néhányszor elkíséri — sötét szemüveggel felfegyverkezve — Tasso Marchinit egy-egy tájképező útjára, és szomorúan emlékezetes marad egyik ilyen kirándulásuk, amikor Marchini a Dermata bőrgyár környékét festi, és közben tudóvázris lepi meg. Fülöp Antal Andor szalad dr. Szilágyi Andrásért. (A kép befejezetlenül is múzeumdarab, a kolozsvári képtár 1970-ben vásárolta meg, s azóta is az állandó kiállításon szerepel.)

Együtt már nem fest a két jóbarát; Marchini még búcsúzásul elmegy júliusban Munteanu Letițiával Balcicba, augusztusban pedig Olaszországba utazik, az Arco di Trentó-i szanatóriumba.² Fülöp Antal Andor 1934 vége felé megpróbál egy-egy vázlatot készíteni — eleinte azt is inkább rajzban —, óriási akaraterővel. Olyan példával a Gabrielláról készült tollrajza, mintha valami pontozógéppel, távvezérléssel tapogatta volna át papírra. 1935-ben már ecsetet is vesz a kezébe. Pár bizonytalan, de igen színes csendélet és néhány portré az eredmény; kiállításra beküldeni-való festménye azonban még nincs.

1935. decemberről keltezi az első vásznat, amelyet közönség elé bocsáthat, az *Irène szegfűvel* címűt, amely aztán ötször is szerepel jelentős kiállításokon, mindannyiszor megérdemelt sikerrel, s végül 1969 óta a kolozsvári Művészeti Múzeum állandó kiállításán képviseli a festőt. Ennek a kompozíciónak első szereplése³ 1937-ben a bukaresti Hivataltal Szalon, ahol 1938-ban egy másik nagyszerű kép, *A szép Irène* követi. Utóbbi a *Barátnők* című kompozícióval együtt (*Teázók*, illetve *Ótörái tea* volt a címe először), ma a Körösvidéki Múzeum kiállítását gazdagítja, miután hasonlóképpen legalább öt tárlaton vett részt.

Ennek a ragyogó sorozatnak a modellje, Taricska Irén, Fülöp Etusnak volt osztálytársa, nővérével, Mimivel együtt a Fülöp lányok jóbarátnői, s a szűkebb körbe beletartozott Wagner Artúr és Tasso Marchini is. A fiatalok közös szórakozása, a családi összejövetelek napirenden voltak, s Fülöp Antal Andor rendre megfestette mind a lányokat, de legtöbbet Irént: 1933—1938 és 1942—1946 között készült arcképeinek száma — beleértve a kompozíciókat — meghaladja a tizenötöt. Vonzalmuk, amelyről a képek árulkodnak, álomvilág maradt, lévén mindketten kímélő életmódra kényszerült betegek (Irén a tüdejével szenvedett, ez volt a portrésorozat négyéves megszakításának az oka is), egyik sem vállalhatott át a másik terheiből.

Az 1935. decemberről keltezett szegfűs Irén-portré kulcsdarabja ennek az időszaknak: logikának ellentmondó összhangban keverednek rajta a térlátás emlékei a kétdimenziós, elvonatkoztató látásmóddal, s ugyanígy egyensúlyozza ki a kompozíció a szigorúságot és gyöngédséget. Előbbit hangsúlyozza a sok függőleges és majdnem függőleges vonal: bútorok lába, a háromlábú festőállvány, a háttér drapériája, s valamivel oldottabban, de szintén a függőlegesek játékába illeszkedik hullámvonalaiival a bal oldali széken álló kaktusz és jobboldalt a magas váza, a belőle kinyúló hosszú szárú szegfűkkel. Mindez a fiatal lány karcsúságát emeli ki, törékeny báját pedig az áttetsző pettyes blúzzal, a virágokkal, sőt az állványon levő táj lazán boruló fakoronáival visszahangozza. Az aszimmetrikus kompozíció a lány álmódosó alakján, a főtémán kívül egy fájdalmas jelképet is rejt, a festőnek Tasso Marchinihez való ragaszkodását, mint aki egy búcsúzót nem akar elengedni; az állványon a gyógyíthatatlan, távollévő barát *Tiszaparti tája* van, a váza talpa nyitott katalógust nyomtat le, a *Reggeli előtt*⁴ reprodukciójánál.

Ha pedig gondolatban összekötjük a tájkép és a katalógus középpontját meg a szegfűket a kaktusz cseréjével, a két vonal éppen a lány szívén keresztjeződik. A kép színvilága meleg és borús, sárga-barna-zöld játékra épül, egyetlen kivétel az arc rózsaszíne. A félhomályos szobabelső szórt fénye puhán vibráló reflexjátéokra szolgáltat alkalmat, s ez megtompítja a körvonalak élességét, a formák fordulnak a térbe — egyedül az arcot teszi függetlenné a tértől, vibrálás sincs rajta, de a megszécsébe tekintő komoly arc mégsem esik ki a felületből, csak légiesebb lesz.

1936-ban is folytatódik képein a térlátás és síklátás váltakozása. Emlékezete őszönösen őrzi a térformákat, míg az új élmények síkban tudatosodnak. Érzi, hogy új irányba halad, s friss vásznaí fényképét elküldi Tasso Marchininek, bírálatra. A Szalonban egy csendélettel szerepelt, ezt és két arcképet elemez fényképek alapján a május 29-én Arco di Trentóból keltezett levél: „[...] jók, igen jók, másodszor pedig leveleiből látom, tudatában vagy annak, amit csinálsz.“ Érdemes ideiktatni a levélbeli képelemzéseket, a leghitelesebb kortárs-véleményt, amely nem a teljesen kiforrott, letisztult művek oldaláról tekint vissza, hanem az előzőkkel von párhuzamot, ugyanakkor az arcképek modelljeit is jól ismeri: „[...] 3. Lány mandolinnal. A kompozitio itten volt azt hiszem a legnehezebb, de amilyen nehéz volt éppen olyan jól oldottad meg. Igen finom a fej és tele van bájjal, szinte pasztellszerű, nem beszélve a gyönyörű nyakról és nagyszerűen megfestett gallerról. Egyedül a hajjal nem vagyok teljesen megelégedve habár stilszerű a többihez. Jobban kell megfigyelni és azért nem fog ártani ha rajzolsz szénnel egy pár fejtanulmányt. Túl parókaszerű, de mégis sokkal jobb mint az előbbi képeiden. Háttért egyszerűen és megmótváltan kell megfesteni. A kezek szépen vannak megfestve, ami a haladásodnak a legjobb bizonyítéka. Csodálkozom a türelmen amivel a kezeket kidolgozod. Jól vannak megfigyelve. A karokra azonban több figyelmet ajánlok. Legőszintűben beszéltem úgy a jó mint a gyenge oldaladról, meg lehetsz velem elégedve. Egyet azonban ne kérdezzél, mert úgysem tudnám megmondani, melyik a legjobb. Tény, hogy mindegyik jó, elégedj meg ezzel.“

A mandolinos Irén beállításá váloban kissé erőltetett, finom ujjáival csak tartja a mandolint, nem játszik rajta, ezért merev a karok mozdulata, s annál feltűnőbbé teszi ezt a vetett árnyék játéka, ami ismét a teret, a mélységet hivatott meghatározni. A Mimi fején ugyanolyan parókaszerű a haj, de egységesebb a kép egésze, azért nem tűnik fel.

A két arcképpel szemben teljesen más világot képvisel, mintha nem is egy kéz festette volna, vagy legalábbis nem közeli időszakban, egy *Napraforgós csendélet*⁵. Édesanyja kertjében nyíltak ezek a dísznövényé kitenyésztt csokros napraforgók, hatásukat fokozza a hozzájuk társított kardvirág sötét bársonya meg a sötét háttér, s a három hamvas barack a terítón. Előterben elhelyezett, pasztózan festett, térhatású nagy formák, kézzelfogható anyagszerűséggel és Van Goghra emlékeztető lángolással. Lenyűgöző látványt nyújt ez a buja csokor, Fülöp Antal Andor életművében ebben a nembn utolsó. 1938-ban újra napraforgókat társít vörös kardvirággal, de azokat már világítóan világos levegő veszi körül — és a jövőben ez marad képeinek jellegzetessége. Érthető, hiszen az állvány előtt kevés időt tölthet egyhuzamban, ennél fogva egyre inkább emlékezetből fest, miután a kompozitiot gondolatban megérlette, s még a szeme előtt álló modellt is memorizálja, és nem közvetlenül, hanem átkomponálva hívja elő a vásznon.

1938 tavaszán öt fiatal festő kapja meg a vármegyeház üvegtermét: Ciuca Eugen, Constantinescu Victor, Fülöp Antal és a Profeta testvérek, Eremia és Eugen. Ciuca, a szobrász intézi a kiállítás adminisztratív előkészületeit, már a meghívót is kinyomtatták, amikor Constantinescu visszalép, mert előre nem látott bonyoldalmak támadtak, a két Profeta pedig híradás nélkül távolmarad. Szerencsére Ciucának és Fülöpnek van elegendő — bár távolról sem azonos színvonalú — anyaga. Így megrendezik ketten a kiállítást.

A megnyitóbeszédet, április 3-án, Iuliu Hațieganu professzor tartotta, aminek a háttéréről azt a kulisszák mögötti, nem éppen képzőművészeti vonatkozású kapcsolatot tudja a fáma, hogy a művészetszeretetről híres orvostanár ezúttal mint a sportolók védnöke jutott ehhez a szerephez: Ciuca jégkorongozó is volt, és ebben a minőségében kérte fel, hogy nyissa meg a kiállítását. Bárhogyan is történt, Fülöp Antal Andornak első egyéni jelentkezése volt, vagyis nem nagy együttesben szerepelt, tehát bő teret kapott a bemutatkozásra, és méltó módon is jelentkezett, java-részt figurális képekkel, letisztult csendéletekkel.

Megérdemelten aratott velük sikert, s nemcsak közönségsikert. A kolozsvári tárlattal egybeesett a Hivatalos Szalon; ide *A szép Irène* portréját küldte, ezt a fehér színre épített játékot: a lány álló félalakja mindkét kezével tart egy fehér szegfűszálat; áttört hímzéssel díszített, teljesen zárt és hosszú ujjú blúza a kép központját foglalja el, fehérsége világít. Ezt a fehérséget visszahangozza a villany-

FÜLÖP ANTAL ANDOR: IRÉNE SZEGFŰVEL (1935)

FÜLÖP ANTAL ANDOR: HOLLAND TULIPÁNOK (1943)

fénynél tükröző kép a háta megett, főleg a fej körül, továbbá a baloldalt lezáró könnyű függöny, jobboldalt a festőállványon hátból látott kép bütüjén a lealapozott vászon, sőt az előtérbeli asztalsarkon levő nyitott album papírja.

A szép *Irène* tetszést keltett a Szalon rendezőinek körében is, mert nagyon előnyös helyre tették, jól érvényesült. Nagy Imre felfigyelt rá, és festőjét azonnal felvételre ajánlotta a Barabás Miklós Céh tagjai közé. A Céh alapító tagjai eredetileg is szétszórta Erdélyben; 1938 tavaszán egyedül Kós Károly volt Kolozsvárt. Ő látta Fülöp Antal Andor üvegterembeli kiállítását, és csatlakozott Nagy Imre véleményéhez, így a fiatal művészt még abban az évben fel is vették a Céhbe.

A Barabás Miklós Céh tagjának lenni nem hivatalos rangot, de valódi fémjelzést jelentett; 1930 óta az alapító kilenc tagon kívül összesen két művészt hívott maga közé ez az igényes társaság: Gy. Szabó Bélát és Szervátiusz Jenőt 1937-ben.

Éles határvonalat megvonni sem általában a művészet, sem egyetlen életmű alakulásában nem lehet. Fülöp Antal Andort, jóllehet csak a Hivatalos Szalonban szerepelt rendszeresen, s diákkora óta most alig másodszer állított ki Kolozsvárt a művészársadalom eddig is bevett tagjának tekintette — viszont ez az üvegteremben rendezett kiállítás egyszerre hozta meg számára a forma szerinti elismerést, s befolyásolta a róla szóló későbbi méltatásokat is. A napilapok és folyóiratok lelkesedése egész sorozatot tesz ki 1938 áprilisában, s mind kiemelik a finomságot és szépséget, ami a képekből árad, ösztönösen érzik, hogy kialakult művészegyeniséggel találkoztak.

JEGYZETEK

1. Diagnózis: bal szemén glaucoma és keratis paranchimatososa, jobb szemén chorioiditis centralis.

2. Tasso Marchini tüdőbaja menthetetlenül elsúlyosodott már 1934-ben. A következő évben barátai kieszközlék a számára — édesapja anconai illetőségére való tekintettel — az olasz állampolgárságot, úgyhogy az Arco di Trentó-i szanatóriumban az anconai Konsorzium költségén kezelik 1936. október 19-én bekövetkezett haláláig.

3. Az *Irène szegfűvel* történetéhez hozzátartozik egy kezdeti balsiker esete, önhibáján kívül. A budapesti Műcsarnokban 1936 tavaszán készülő „Nő a képzőművészetben“ kiállításról a kolozsvári művészek egy rádióhírből értesülnek. Sietnek a konzulátusra érdeklődni, köztük Fülöp Antal Andor is, de a határidő oly közeli, hogy a küldemények már idejében nem érhetnek Budapestre, így a kolozsváriak közül egyedül Gáll Ferenc vesz részt ezen a tárlaton — Párizsból.

4. A *Reggeli előtt*, Tasso Marchini egyik legszebb kompozíciója, az 1932. évi Hivatalos Szalonban és a Fiatal Erdélyi Képzőművészek Kollektív Kiállításán szerepelt, mindkét katalógus közli a reprodját.

5. 1937-ben Kudelász Károlynak adta, az ajánlást azonban a szokástól eltérően nem a kép hátára írta, hanem a kép fényképmásolatának a hátára: „Legyen igen kedves emlék az én igaz barátomnak, kit szeretettel ölelek. Fülöp Antal Andor, Kolozsvár, 1937. II. 18.“